

Cəlil Məmmədquluzadə - 150**Allahverdi MƏMMƏDLİ****BDU-nun jurnalistika fakultəsinin Televiziya və radio jurnalistika****kafedrasının mudiri, f.ü.e.d, professor****e-mail: allahverdim@supremecourt.gov.az****JURNALİSTİKA JANRLARINDA “MOLLA NƏSRƏDDİN” GÜLÜŞÜ****Açar sözlər:** Molla Nəsrəddin, jurnalistika, janrlar, satira, gülüş, üslub**LAUGHTER OF “MOLLA NASREDDIN” IN THE GENRES OF JOURNALISM****Summary**

The article deals with the analysis of the works of the different genres published in the satirical journal “Molla Nasreddin”. It is noted that such genres of journalism as an article, news, correspondence, interview, reportage etc. Were reflected in the journal “Molla Nasreddin”. The Mollanasreddin’s masterfully using these genres created the brilliant folklore samples, feuilletons, satirical articles, stories, humorous verses ridiculing ills of society. The journal became a kind of creative laboratory that created a new, original style of the Azerbaijani prose and poetry. The research carried out in this article is of great significance for study such a school of journalism as “Molla Nasreddin”.

Key words: “Molla Nasreddin”, journalism, genres, satire, laughter, style**СМЕХ «МОЛЛЫ НАСРЕДДИНА» В ЖАНРАХ ЖУРНАЛИСТИКИ****Резюме**

В статье анализируются произведения различных жанров, опубликованные в сатирическом журнале «Молла Насреддин». Отмечается, что такие жанры журналистики, как статья, новости, корреспонденция, интервью, репортаж и др., нашли свое яркое отражение на страницах журнала «Молла Насреддин». Молланасреддиновцы, мастерски используя эти жанры, создавали блестящие фольклорные образцы, фельетоны, сатирические рассказы, юмористические стихотворения, нещадно высмеивая пороки общества. Журнал стал своего рода творческой лаборатории, в которой создавался новый, оригинальный стиль азербайджанской прозы и поэзии. Исследование, проводимое в данной статье, имеет большое значение для изучения такой школы журналистики, как «Молла Насреддин».

Ключевые слова: Молла Насреддин, журналистика, жанры, сатира, смех, стиль

“Molla Nəsrəddin” satirik jurnalistika məktəbi bəzi istisnalar nəzərə alınmazsa, demək olar ki, öyrənilməyib. Cəlil Məmmədquluzadənin bu sahədəki fəaliyyəti molla-nəsrəd-dinçiliyin özəyi və təməl daşıdır. O, hələ “Şərqi-Rus” qəzeti redaksiyasında işləkən, həmin qəzetdə dərc etdirdiyi məqalələri ilə molla-nəsrəddinçiliyin əsasını qoymuşdur. Ancaq Mirzəcəmilçi molla-nəsrəddinçilik təlim olaraq 1906-cı il aprelin 7-dən başlayıb. Cəlil Məmmədquluzadənin bilavasitə rəhbərliyi ilə keçirilən bu möhtəşəm yaradıcılıq təlimləri 1906-1917-ci illərdə Tiflisdə, 1921-ci ildə Təbrizdə, 1922-1931-ci illərdə Bakıda baş tutub. Qeyd edək ki, molla-nəsrəddinçi təlimlərlə bağlı materiallar “Molla Nəsrəddin” jurnalının Tiflisdə 370, Təbrizdə 8, Bakıda 398 – cəmi 776 nömrəsində öz əksini tapmışdır.

İndi molla-nəsrəddinçilik xüsusi bir təlim kimi öyrənilir. Bu təlim kitabında tənqidi-realist ədəbiyyatın və jurnalistikanın poetikasından, ideya-bədii istiqamətlərindən bəhs edilir. Molla-nəsrəddinçilik azərbaycançılıq ideyasını reallaşdırmaq üçün təlim kitabıdır. Bu təlim kitabının baş müəllifi Cəlil Məmmədquluzadədir. Azərbaycanda tənqidi-realist ədəbiyyatın və mətbuatın inkişaf istiqamətlərini və xüsusiyyətlərini müəyyən edən ideya-estetik prinsiplər molla-nəsrəddinçilikdə öz əksini tapmışdır.

Böyük demokrat ədib Cəlil Məmmədquluzadə (1869-1932) 37 yaşında ikən “Molla Nəsrəddin”i yaratdı, jurnal qapananda isə o, 62 yaşın içində idi. Həm bu 25 ilin publisistika çərçivəsində, həm də ondan əvvəlki ədəbi yaradıcılığı ilə Azərbaycan ədəbiyyatı tarixində silinməz cığırar açdı: satirik ədəbiyyatın, satirik publisistikanın, karikatura sənətinin əsasını qoydu, ilk rəngli şəkilli jurnal yaratdı, kiçik hekayənin böyük ustadı oldu, Azərbaycan ədəbiyyatında “Molla Nəsrəddin” ədəbi məktəbinin, tənqidi realizmin banisi kimi şöhrət qazandı, bir sözlə, milli satirik ədəbiyyatın molla-nəsrəddinçilik ədəbi təlimini formalaşdırdı, bununla da azərbaycançılıq ideyasının ədəbiyyatda və jurnalistikada, ictimai fikirdə əsas yaradıcılarından biri kimi milli qan yaddaşımızda əbədilik qazandı. “Molla Nəsrəddin” jurnalı Azərbaycan xalqının ictimai fikrinin, mədəniyyətinin və folklorunun inkişafında mühüm rol oynamışdır. Milli istiqlal, milli birlik, mənəvi yüksəliş, xüsusilə, ana dili uğrunda mübarizə ideyalarına xidmət etmişdir.

Qəzet, jurnal sahəsində çalışanlar, jurnalistlər daha yaxşı bilir ki, jurnalistikanın müxtəlif janrları var. Məqalə, xəbər, korrespondensiya, müsahibə, reportaj və sairə. Bu janrların tələblərinə dürüst əməl edən “Molla Nəsrəddin” jurnalı həmin janrlarda folklor nümunələrini, şəfqətli, ayıldıcı, sarsıdıcı gülüşü yerində və mükəmməl işlətmişdir. Bəzi orijinal yaradıcılıq nümunələrini isə yeni janr səviyyəsinə qaldırılmışdır.

Məqalə. “Sizi deyib gəlmişəm” jurnalın birinci sayında dərc olunmuş birinci məqalədir. “Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Zəmani ki, məndən bir gülməli söz eşidib, ağzınızı göyə açıb və gözlərinizi yumub, o qədər “xa-xa!..” edib güldünüz ki, az qaldı bağırsaqlarınız yırtılsın və dəsmal əvəzinə ətklərinizlə üz gözünüzü silib, “lənət şeytana!” dediniz, o vaxt elə güman etməyin ki, Molla Nəsrəddinə gülürsünüz.

Ey mənim müsəlman qardaşlarım! Əgər bilmək istəsəniz ki, kimin üstünə gülürsünüz, o vaxt qoyunuz qabağınıza aynanı və diqqətlə baxınız camalınıza”(1, s. 4).

Cəlil Məmmədquluzadə millətin ruhundan qopan bu məhrəm və şəfqətli gülüşlə milləti özünüdərkə səsləyir.

Cəlil Məmmədquluzadənin “Azərbaycan” məqaləsi baş məqalə timsalındadır. Məqalə “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1917-ci ildə çıxan ilk sayında dərc olunmuşdur. Məqalədə oxuyuruq: “Ax, unudulmuş Vətən, ax yazıq Vətən! Dünyalar titrədi, aləmlər mayallaq aşdı, fəlakət bir-birinə qarışdı, millətlər yuxudan oyanıb gözlərini açdılar və pərakəndə düşmüş qardaşlarını tapıb, dağılmış evlərini bina etməyə üz qoydular. Bəs sən hardasan, ay biçarə Vətən?! (2, s. 4).

Cəlil Məmmədquluzadə bu məqalədə yüksək vətəndaşlıq qayəsini ortaya qoymuşdur. Azərbaycan torpaqlarının işğalı, Vətən anlayışının yaddaşlardan silinmək təhlükəsi. Mirzə Cəlil məqalə janrının xüsusiyyətinə uyğun olaraq oxucunu ideyanın, fikrin düzgünlüyünə, həyatiliyinə və ədalətli olmasına inandırır. Onu məntiqə doğru yönəldir, düşünməyə vadar edir. Və əsas məqsədinə – Vətən məsələsində həmvətənlərin yatmış yaddaşını oyatmaq məqsədinə nail olur.

Xəbər. Jurnalda xəbər “Molla Nəsrəddin”in teleqramları” kimi təqdim olunur. Nümunələr:

“Peterburq – mart 30. Bütün Rusiya məmləkəti sakitlikdir, qurd quzu ilə otlayır.

Tehran – mart 30. Şah həzrətləri Yevropaya səfərə hazırlaşır.

İstanbul – mart 29. Küçə ilə gedən vaxt öskürməyi Osmanlı hökuməti əhaliyə qədəğan edib.

Təbriz – mart 30. Camaata hürriyyət müjdəsi verildi: belə ki, sərbazların ciyərcilik, qəssabçılıq və dilənçilik etmələrinə dövlət tərəfindən maneçilik yoxdur.

Şamaxı – 30 mart. Müsəlmanlar tərəqqi etməkdədirlər. Bir rus aptekçisinə izn verilib qiraətxana açsın, bu şərt ilə ki, türkcə orada bir şey oxunmasın.

Təbriz – 30 mart. Hacı Qurbanın şəkər zavodu yandı və iki milyon zərər mülahizə olunur. (3, s. 19).

Bu xəbərlər günün konkret hadisə və faktını ifadə etməsə də satirik gülüş vasitəsilə zamanın, mühitin mənzərəsini, günün əsas mövzularının nədən ibarət olduğunu əks etdirir.

Korrespondensiya. “Molla Nəsrəddin” müəyyən məlumatların yayımlanması, estetik idealının təqdimi üçün analitik janrlardan geniş istifadə edirdi. Əlbəttə, yeni üslub və metodlarla. Xüsusilə, satiranın gücü ilə. Məlumdur ki, xəbərdən fərqli olaraq korrespondensiyada fakt və hadisə təkcə çatdırılmır, həm də təhlil olunur, müəllif mövqeyi bildirilir. “Molla Nəsrəddin” jurnalının 1908-ci il birinci sayında dərc olunan “Müəllimlər”, 26-cı sayında “Babilər”, 29-cu sayında “Dua”, 39-cu sayında “Politika aləmindən” yazıları məhz korrespondensiya nümunələri sayıla bilər. “Dua” korrespondensiyasına diqqət yetirək. Müəllif onu düşündürən və narahat edən hadisədən danışır. Tiflisdə yaşayan iranlılar teleqrafla Sultan Əbdülhəmidə dua göndərirlər. Guya sultan tərəfindən “qanuni-əisasi”nin elan olunacağı iranlılar tərəfindən sevinc və razılıqla qarşılanmış, bunu ona dua göndərməklə bildirmişlər. Jurnalistin incə detallarla təhlili və sonda öz mövqeyini özünəməxsus tərzdə ortaya qoyması sultan siyasətinin iç üzünü açır. Yazının sonunda məlum olur ki, söhbət konkret olaraq sultandan və iranlılardan deyil, Osmanlıda seçiləcək millət vəkillərinin faciəli taleyindən gedir. “Ax yazıqlar, biçarələr, başıdaşlılar, bəxti qaralar! Mənim yazığım gəlir haman millət vəkillərinin balaca uşaqlarına ki, ataları cəm olacaqlar İstanbula, millət məclisinə və uşaqları da gözləyəcəklər ki, bir aydan sonra atalarımız qayıdıb və bizə tilməkli qırmızı fəs gətirəcəklər.

Doğrudan, Osmanlının əvvəlinci millət məclisinin vəkillərinə çox yazığım gəlir; ondan ötrü ki, göz gördüyümdən qorxur. Vallah öz gözümünən görmüşəm, öz başıma gəlib. Elə hər yanda ki, millət məclisi eşitmişəm, – axırını da belə görmüşəm” (4, s. 229). Məsələyə publisist mədəniyyəti ilə yanaşma budur.

Müsahibə. “Molla Nəsrəddin” jurnalında müsahibələr sualların dəqiqliyi və sərrastlığı ilə fərqlənir. Şübhəsiz, müsahibənin uğuru müsahibə ünvanlanan sualların düzgün tərtib edilməsindən xeyli dərəcədə asılıdır. Müasir jurnalistikada da müsahibə janrından geniş istifadə olunur. Bu janrın klassik nümunələrini isə Cəlil Məmmədquluzadə yaratmışdır. Cəlil Məmmədquluzadə jurnalın 1906-cı il 2-ci sayında “Çerivanski ilə yoldaşının söhbəti” adlı bir müsahibəni dərc etmişdir. Janrın tələblərinə uyğun olaraq “Çerivanski ilə yoldaşının söhbəti” müsahibə apararı tərəfin “girişi” ilə başlayır və onun “son sözü” ilə tamamlanır. Müsahibə apararı bəzən sual əvəzinə təsdiq cümlələrindən yararlanır və öz məqsədinə uğurla çatır. Müsahibə nəticəsində dövlət dumasında antimüsəlman mövqeyi ilə tanınan Çerivanskinin əsl siması üzə çıxır...

“Molla Nəsrəddin”in əsas məqsədi mühitə, mühitin yaratdığı mövhumata, cəhalətə qarşı mübarizə olduğundan jurnaldakı müsahibələrin bir çoxu bu mövzudadır. Jurnalın 1909-cu il 7-ci sayında “Lağlağı” imzası ilə müxbir Dəlinin Axund ilə söhbəti verilmişdir. Müxbir əvvəlcədən söhbətin Nuh peyğəmbərdən getdiyini bildirmiş və buna görə də müsahibəyə çox ciddi hazırlaşmışdır. Diqqət yetirək:

“**Dəli** – Axund, Nuh peyğənbər tufan zamanında gəmisinə kimləri qəbul elədi?

Axund – Yalnız iman gətirənləri.

Dəli – Demək, asilərin hamısı tələf oldu?

Axund – Bəli, tək bir məxluq da qalmadı.

Dəli – Çox əcəb, şəkk yox ki, asilərin başçısı olan və həzrət Adəmi aldadan şeytani-məlun da tələf oldu.

Axund – Təəssüf ki, şeytani-məlun bijliklə yaxasını qurtardı.

Dəli – Allah ömürlər versin! Axund, tufan yalnız Nuh qövmünümü həlak etdi, yoxsa cəmi yer üzündə məxluqatı?

Axund – Şəkk yox, yer üzündəki cəmi məxluqatı həlak etdi, ancaq gəmidəkilər xilas oldu”(4, s. 521).

Reportaj. Jurnalist reportaj hazırlayarkən birbaşa hadisənin iştirakçısı olur, çevik, operativ müşahidələr aparır, maraqlandığı insanları, hadisələri daha yaxından izləyir, hadisənin təfərrüatlarını canlandırır. Bütün bunlardan nəticə çıxarmağı isə oxucunun öhdəsinə buraxır. “Molla Nəsrəddin” jurnalının 15 dekabr 1906-cı ildə çap olunmuş “Gimnaziyada təzə məscid” felyetonunda olduğu kimi. Müxbir əvvəlcə oxucunu məlumatlandırır, sonra reportajı təqdim edir: ...Təxminən bir saat qədərincə molla əfəndi dua oxudu. Oxudu, oxudu, oxudu, oxudu... Axırda birdən başladı ağlamağa, ağladı, ağladı və başını yuxarı qalxızıb başladı divarlarda padşahın şəklini axtarmağa. Gözünü divarlara dolandırıb üzünü çöndərdi dal divara və divardan asılan şəkillərin birini padşahın şəkli sanıb getdi durdu haman şəklin qabağında, dalını çöndərdi camaata və başladı dua eləməyə. Bu heyndə rus qulluqçularından bir parası başladı gülməyə. Mən əvvəl təəccüb elədim, amma sonra gördüm ki, molla əfəndi dua elədiyi şəkil padşahın şəkli deyil, rus ədiblərindən Turgenevin şəklidir. Müsəlmanlardan bir neçəsi molla əfəndiyə yavuqlaşdı başladı pıçıldamağa ki, a rəhmətliyin oğlu, o ki padşahın şəkli deyil. Amma eşidirmi: “Məhəbbət bir bəla şeydir”. (3, s. 306). Bu reportajda müxbir seyrçi mövqeyi tutaraq hadisələrə şəxsi münasibətini bildirməmişdir. Bu isə müasir jurnalistikanın əsas şərtlərindən biridir.

Jurnalın 1906-cı il 18-ci sayında dərc olunmuş “Qoloşapovun geri çağırılması” reportajı da çox canlı və dinamik hazırlanmışdır. Əlbəttə, bu cür reportajlar “Molla Nəsrəddin”də çoxdur.

“Molla Nəsrəddin” jurnalında jurnalistikanın müxtəlif janr istiqamətlərini özündə daşıyan hesabatları, nekroloqları, söhbətləri, resenziyaları da xalqın gülüş, yumor, satira mədəniyyətinin müxtəlif formaları kimi təhlilə cəlb etmək olar. Ancaq mən “Molla Nəsrəddin” jurnalında istifadə olunan **atalar sözləri** haqqında danışmaq istəyirəm. Niyə? Ona görə ki, istedadlı qələm sahibi Cəlil Məmmədquluzadə “atalar sözləri”ni yeni janr səviyyəsinə qaldırmışdır. Jurnalda işlədilən atalar sözləri dəyişdirilərək özünəməxsus şəkildə təqdim olunmuşdur. Həmin atalar sözləri ilk oxunuşda gülüş doğursa da, çox dərin ictimai, siyasi və sosial mətləblərdən xəbər verir. O dövrün mühitini və əhval-ruhiyyəsini gözlərimiz qarşısında canlandırır. Bir neçə nümunəni diqqətinizə çatdırmaq istəyirəm.

Ata malı olan yerdə özün qazandığın haramdır.

Adamın ölümü bikaqların bayramıdır.

Ac toyuq yuxusunda plov görər.

Açıq ağız ac qalmaz – küçələrimizin tozuna Allah bərəkət versin.

Axşamın içini sabaha qoy, sabahın işini axşama.

Adam yata-yata alim olar.

Adama sözü min kərə deyərlər, qanmasa eybi yoxdur.

Anlayana da qul ol, anlamayana da.

Ölüdən şeytan da əl çəkər, arvadlar əl çəksə.

Ölmə, eşşəyim, ölmə, yaz gələr, hürriyyət bitər.

Uşağın şüurlusu dərstdən qaçar.

At at ilə boğuşar, hökumətin işi rast gələr.

Eşşəyə gücü çatmır, müsəlmanı taptayır.

İşləmək adamı puça çıxardar.

İşsizlik dövlətlilik açarındır.

İkiarvadlı ev bərəkətli olar.

Başladığım işi yarıda qoy.(5. s. 2).

“Molla Nəsrəddin” jurnalı yazır ki, dünyada hər bir kəs üçün sözdən böyük yadigar yoxdur, zira ki, mal-mülk tələf olur gedir, amma söz qalır. Belə ki, keçmiş həkəmanın, şüəranın sözləri hala bağlıdır. Buna görə türk həkəmalarının təcrübəli və işə yarar zərb məsəllərindən atalar sözü namilə bir neçəsini məcmuəmizdə yazdıq ki, oxucularımız oxuyub lazımı yerində onlardan istifadə etsinlər.

Jurnal klassik atalar sözlərinə yeni bir mənə verir. Həmin atalar sözləri orijinalda tam başqa bir mənə və mahiyyət daşdığı halda burada mənəsini dəyişir və bir az da yumor, gülüş yaradır.

“Molla Nəsrəddin” jurnalında dərc edilən atalar sözü xalqı özünü dərk etməyə, hüququnu, haqqını bilməyə, onu tələb etməyə çağırırdı. Burada dərc edilən atalar sözləri mükəmməl bir sənət nümunələri olmaqla yanaşı, həm də millətin mənəvi cəhətdən formalaşmasına xidmət edirdi. Bu çoxcəhətli nümunələr əsl folklor yaradıcılığı idi. Burada təbəssüm də var, kinayə də. Gülüş də var, kəskin tənqid də.

ƏDƏBİYYAT

1. Məmmədquluzadə C. Əsərləri, 4 cildə, II cild. Bakı, “Öndər Nəşriyyat”, 2004
2. Məmmədquluzadə C. Əsərləri, 4 cildə, III cild. Bakı, “Öndər Nəşriyyat”, 2004
3. “Molla Nəsrəddin” jurnalı, 12 cildə, I cild, Bakı, “Elm”, 1988
4. “Molla Nəsrəddin” jurnalı, 10 cildə, II cild, Bakı, “Azərənəşr”, 2002
5. “Molla Nəsrəddin” jurnalı, 7 aprel 1906-cı il, № 1.

